

МЕТАМОДЕРНІСТСЬКА МОДЕЛЬ ФЕМІНІЗМУ В РОМАНІ «УЩЕЛИНА» ДОРІС ЛЕССІНГ

Дроздовський Д.І.

кандидат філологічних наук,
науковий співробітник відділу західних та слов'янських літератур
Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка
Національної академії наук України
ORCID ID: orcid.org/0000-0002-2838-6086

У дослідженні окреслено метамодерністську специфіку, експліковану через систему ідей, а також вияви інтертекстуальності (зокрема паратекстуальності) в романі «Ущелина» Доріс Лессінг. Розвинуто погляди, які в роботі 2012 року висловлює й обґрунтовує Л. Мірошниченко, аналізуючи згаданий роман британської письменниці в парадигмі філософії скептицизму. Наголошено, що і епіграф, і сюжетно-фабульний комплекс роману «Ущелина» репрезентує систему уявлень, яка не піддається розгляду через призму ідеологічно заангажованих стереотипів, зокрема в площині феміністичних студій. Доведено, що британська авторка прагне вивести розмову про антропологічні й онтологічні (визначені «божественним первнем») відмінності між чоловіком і жінкою на інакший рівень осмислення, який типологічно пов'язаний із постпостмодерністським художнім світом, зокрема з метамодернізмом як одним із напрямів сучасної культури. Метамодернізм уможливорює конструювання світу, у якому сходяться суб'єкти, що мають принципово відмінні позиції, проте кожна з них не вивищується, а має право на існування. Стверджується, що «Ущелина» є прикладом інтелектуального британського постпостмодерністського роману. Д. Лессінг від першого епіграфу задає особливу інтелектуальну динаміку в романі, де ані позиція чоловіка, ані позиція жінки, зрештою, не вивищується одна над одною, а існує, утверджуючи власний антропологічний статус, детермінований різними зовнішніми й внутрішніми чинниками. Роль жінки й роль чоловіка маркована відмінностями, які мають біологічну, психологічну, антропологічну та ін. природу, а отже, диференціація світу на такий, у якому функціонують жіночі й чоловічі моделі, в романі є природною й закономірною. Чоловічий світ асоційовано з мандрями, рухом, відкриттям нових територій, натомість жіночий дискурс марковано мотивом збереження простору. Такі позиції, на думку наратора, мають закорінені в чоловічому та жіночому єстві відмінності. Наголошено, що в романі «Ущелина» деконструйовано феміністичні підходи, які для британської авторки є спрощеними, схематичними й стереотипними в плані осмислення як природи жінки, так і суспільні та ін. функції чоловіка.

Ключові слова: паратекстуальність, постпостмодернізм, британський роман, метамодернізм, феміністичні підходи, стереотипи, «Ущелина», Доріс Лессінг.

МЕТАМОДЕРНИСТСКАЯ МОДЕЛЬ ФЕМИНИЗМА В РОМАНЕ «РАЩЕЛИНА» ДОРИС ЛЕССИНГ

Дроздовский Д.И.

кандидат филологических наук,
научный сотрудник отдела западных и славянских литератур
Института литературы имени Т. Г. Шевченко
Национальной академии наук Украины

В исследовании рассматривается метамодернистская специфика, представленная в виде системы идей, а также форм интертекстуальности (в частности паратекстуальности) в

романе «Расщелина» Дорис Лессинг. Получают развитие идеи, которые в работе 2012 г. обосновывает Л. Мирошниченко, анализируя упомянутый роман британской писательницы в парадигме философии скептицизма. Отмечается, что и эпиграф, и сюжетно-фабульный комплекс романа «Расщелина» репрезентирует систему представлений, которая не поддается рассмотрению через призму стереотипов, в частности в плоскости феминистских исследований. Доказывается, что британская писательница стремится вывести разговор об антропологических и онтологических (определенных «божественным» началом) различиях между мужчиной и женщиной на иной уровень осмысления, представленный уже в постпостмодернистском дискурсе, в частности в метамодернизме как одном из направлений современной культуры. Метамодернизм конструирует художественный мир, в котором сходятся субъекты, имеющие отличные позиции, однако каждая из них не возвышается, а имеет право на существование. Утверждается, что «Расщелина» является примером интеллектуального британского постпостмодернистского романа. Д. Лессинг, уже первый эпиграфом обозначает особую интеллектуальную динамику в романе, где ни позиция мужчины, ни позиция женщины не возвышается друг над другом, а существует, утверждая собственный антропологический статус, детерминированный внешними и внутренними факторами. Роль женщины и роль мужчины маркированы различиями, которые имеют биологическую, психологическую, антропологическую и др. природу. Дифференциация мира на такой, в котором функционируют женские и мужские модели, в романе рассматривается как естественная. Мужской мир ассоциируется с путешествиями, движением, открытием новых территорий, в то время как женский маркирован мотивом сохранения пространства. Такие позиции, по мнению рассказчика, представляют укоренившиеся в мужском и женском естестве различия. Отмечается, что в романе «Расщелина» деконструируются феминистские подходы, которые для британской писательницы видятся упрощенными и стереотипными в плане осмысления как природы женщины, так и общественных и др. функций мужчины.

Ключевые слова: паратекстуальность, постпостмодернизм, британский роман, метамодернизм, феминистские подходы, стереотипы, «Расщелина», Дорис Лессинг.

METAMODERN MODEL OF FEMINISM IN DORIS LESSING'S NOVEL "THE CLEFT"

Drozdovskyi D. I.

candidate of philological sciences,
academic fellow at the department of world literature
of Shevchenko Institute of Literature
of the National Academy of Sciences of Ukraine

In the paper, the author has outlined the metamodern specificity, explicated through the system of ideas, as well as the manifestations of intertextuality (including paratextuality) in the novel "The Cleft" by Doris Lessing. The views expressed and substantiated by L. Miroshnychenko in her work in 2012, analyzing the novel of the British writer in the paradigm of the philosophy of skepticism, have been developed. It is emphasized that both the epigraph and the plot complex of "The Cleft" represent a system of ideas that cannot be considered through the prism of stereotypes, in particular in the feminist studies. It is proved that the British author seeks to bring the conversation about anthropological and ontological (defined by the "divine" nature) differences between men and women to a new level of understanding, which is typologically related to the post-postmodern world, including metamodernism as one of its trends. Metamodernism makes it possible to construct a world, in which subjects with fundamentally different positions converge, but each of them has the right to exist. In this case, it is argued that "The Cleft" is an example of an intellectual British post-postmodern novel. D. Lessing from the first epigraph sets a special intellectual dynamics in the novel, where neither the position of a man nor the position of a woman, in the end, rises above each other, but exists, asserting its own anthropological status, determined by various external and internal

factors. The role of women and the role of men are marked by differences that have biological, psychological, anthropological, etc. nature, and, hence, the differentiation of the world into one in which feminine and masculine models function is natural in the novel. The masculine world is associated with travel, movement, the discovery of new territories, while the feminine discourse is marked by the motive of preserving space. Such positions, according to the narrator, have ingrained in the masculine and feminine differences. It is emphasized that the "The Cleft" deconstructs feminist approaches, which for the British author are simplified, schematic and stereotypical in terms of understanding the nature of women.

Key words: *paratextuality, post-postmodernism, British novel, metamodernism, feminist approaches, stereotypes, "The Cleft", Doris Lessing.*

Вступ. Критика (анти)феміністичних позицій у романі «Ущелина» британської письменниці Доріс Лессінг досі була розглянута в контексті розриву авторки з феміністичними колами й незгодою зі стереотипним і спрощеним тлумаченням як ролі та функцій чоловіка, так і жінки. Доріс Лессінг після публікації роману своєю заявою відмежувалася від традиційних феміністичних підходів, впливи яких, як зауважують літературознавці, були помітні в попередніх романах.

Роман «Ущелина» (2007 р.) став першим твором, у якому місце жінки вписано якщо не в патріархальну, то в антропологічну модель суспільства, у якому виразними є відмінності між маскуліним і фемінним. Зазначений спосіб зображення архаїчного світу можна було б вважати таким, який підпорядковано традиційним міфологічним уявленням. Дослідники зарубіжної літератури не раз звертали увагу на боротьбу матріархату й патріархату, яку репрезентують, наприклад, стародавні грецькі міфи. На цьому наголошує й Б. Шалагінов, вказуючи, проте, що вже на «етапі Персея» (Шалагінов, 2004: 24) в античній літературі в міфологічних сюжетах, які репрезентовано в епічних поемах Гомера, з'являються форми примирення між чоловічим і жіночим світами. Якщо точніше, то на «етапі Персея» уже помітна естетизація жінки, її сприйняття як об'єкта, за який чоловіки починають змагання. Зіткнення між матріархатом і патріархатом простежується ще на етапі античної міфології (Шалагінов, 2004: 22), проте загалом реалізовано в низці міфологічних сюжетів. «Постійні суперечки Зевса з дружиною Герою, як вважають учені, відбивають історичний конфлікт між материнським і батьківським родом (правом)» (Шалагінов, 2004: 22). Д. Лессінг конструє художню реальність, у якій панує матріархат: зображено як суспільство, що складається з жінок, так і культові ритуали, присвячені жіночому антропоморфному образу верховної богині, якій поклоняються мешканки «ущелини». Появу чоловіків зображено історично пізнішим явищем, яке детермінує формування конфліктності у творі, визначаючи лінії розмежування й протистояння між *чоловічим* і *жіночим*, а також детермінуючи потребу глибшого (нестереотипного) розуміння цих феноменів.

Методи дослідження. У статі використано герменевтичні підходи, техніку прицільного читання (close reading). **Мета:** схарактеризувати вияви

метамодерністських світоглядних настанов у репрезентації чоловічого та жіночого в романі «Ущелина» Д. Лессінг.

Результати та обговорення. Л. Мірошниченко (Мірошниченко, 2012) звертає увагу на вияви паратекстуальності, що є частиною інтертекстуального виміру роману, зокрема на перший епіграф, інтерпретаційні вектори якого ґрунтовно пояснює. Проте сама специфіка використання дієслів «робити» й «бути» у формах 3 особи однини в англійській мові змушує звернутися до ритуально-міфологічної інтерпретації зазначеного прикладу паратекстуальності.

Вихідною гіпотезою дослідження є те, що спосіб репрезентації *маскулінного* та *фемінного* в романі підпорядковано уже постпостмодерністському баченню, зокрема ж принципам метамодерністського світогляду, який відповідно до підходів Т. Вермюлена й Р. Ван ден Аккера існує згідно з принципом *метакзису*, представленому у формулі «обидва-ніхто» (Vermeulen, Van Den Akker, 2010). Ідеться про зіставлення в одному просторі полярних позицій, жодна з яких не вивищується. В такому разі метамодерністський погляд доцільно зіставити з постколоніальним поглядом, у якому максимально повно знято форми напруги між колоніальним і колонізованим. Тобто не репрезентовано жодних виявів антиколоніального. Так само в метамодерністських творах ідеться про максимальне зняття напруги між явищами, які сприймалися антагоністичному в площині модернізму чи постмодернізму. Метамодернізм здобуває цінність від можливості осмислити кожне з антагоністичних явищ, яке функціонує в спільному просторі зі своїм «візаві».

Перший епіграф у романі експлікує відмінність, яку осмислює Еріх Фромм у праці «Мати і бути». По суті, дієслово «to be» асоціюється з «бути» і відповідною системою філософських позицій і світоглядних настанов, а дієслово «to do» з «мати», що передбачає дискурс володіння, занурення в простір матеріальних явищ, які не мають стосунку до онтологічної реальності, емансипованої від фізичної конкретики. Проте наше припущення поляє в тому, що Д. Лессінг у романі «Ущелина» конструює як *фізичний*, так і *метафізичний* простір, показуючи світ вірувань, релігійних настанов тих, хто мешкає в «ущелині». Поява «чоловіків» є не лише формою руйнування встановленого ладу (архаїчного міфологічного порядку), а й тим чинником, щоби через сприйняття «Іншого» (спершу як «Чужого») усвідомити власну *екзистенційні інакшість*. Під екзистенційною інакшістю розумію здатність персонажами роману усвідомлювати власну *самобутність*, що вияскравлюється внаслідок зіткнень із моделями чоловічого світу. Такі зіткнення постають чинником усвідомлення власних відмінностей і, зрештою, сприйняття своєї *інакшості*, яка визначає антропологічну самобутність, елімінація якої призведе до негативних наслідків.

Із методологічної точки зору метамодернізм був окреслений у маніфесті метамодернізму 2010 року (Vermeulen, Van Den Akker, 2010), проте варто розуміти, що представлені в маніфесті ідеї були сформульовані на основі аналізу різних мистецьких об'єктів і практик попередніх років. З огляду на це видається коректним припущення про суголосність художніх та інтелектуальних поглядів

Д. Лессінг, експлікованих у романі «Ущелина», з концепцією метамодернізму, яка загалом свідчить про вихід за межі постмодерністського світогляду.

Роман «Ущелина» постає полем літературних репрезентацій двох антропологічних і загалом екзистенційних моделей: *чоловічої* та *жіночої*. Ідеться про зображення в міфологічному архаїчному світі, який виникає з матріархату, двох спільнот (зауважу, що чоловіки з'являються пізніше і їх поява детермінує мотив зіткнення в романі).

Властиві роману традиції скептицизму не створюють конфліктності між двома репрезентаціями (й, відповідно, теоріями), а лише показують можливі сюжети в річищі альтернативної історії.

«Ущелині» властиві риси науково-фантастичного роману, у якому реальність спроектована в системі «якби» й не без урахування наукових теорій. Роман не прагне переконати, що сконструйована точка зору правильна і єдино можлива, проте в дусі метамодерністських творів у ньому в одній площині зведено погляд на світ, якому властиві розрізнення, що мають не антропологічний, а онтологічний статус. Письменниця показує в романі, що чоловіки й жінки мають апріорі різні моделі комунікації, різні сюжети власної репрезентації в історії. Так, чоловіки «запрограмовані» на відкриття, на пошуки нових територій, на мандрівки, натомість із жінкою асоційовано простір облаштування родинного побуду. «Якщо перший епіграф мультиплікує значення, то семантика другого має з'ясувати відмінності. Жінки залишаються удома, чоловіки вирушають у далекі і тривалі мандри – останні не означають мету, а лише називають остаточний пункт призначення. Географічна мандрівка за даного контексту набуває значно ширших узагальнень, – це подорож-випробовування, духовне паломництво і мандри, що спонукувані природою чоловіка – “дивні спочатку” та “сповнені мрій”. За відмінними жіночою та чоловічою життєвими парадигмами закріплено конкретний простір. Жіночий – це територія безпеки, захищена могутніми стінами, брамою, вартовими. Своєю чергою, чоловічий – необмежений, відкритий. Флекерова антитетичність визначає жінку як зберігача того, що є, що надбано. Чоловік, котрим рухає мрія, як казковий герой чи герой середньовічного епосу віддається на поталу вітрів, він покликаний відкривати незвідане, освоювати нове. Таким чином, якщо Грейвс більше схильний містифікувати роль жінки – він підносить її на п'єдестал, уподібнює божеству, то Флекер надзавдання людини пов'язує з чоловіком. Зіставлення першого та другого епіграфів дозволяє констатувати, що, хоч і не йдеться про конфлікт статей, перший та другий епіграфи збалансовують одне одного й обидва підкреслюють важливість діалогу» (Мірошниченко, 2012: 275).

Авторка відкидає звинувачення в патріархальності представленого в романі світоустрою, наголошуючи на тих відмінностях, які просто існують («є») як даність, а тому не враховувати їх було б некоректним. Феміністичне намагання утвердити ті самі вихідні позиції для жінки й чоловіка в романі «Ущелина» піддано критиці з боку самої письменниці, оскільки у творі показано інакші способи власного позиціонування, які впливають із природи жінки й чоловіка. На цих аспектах наголошують вітчизняні дослідники роману Д. Лессінг, який,

проте, вони не розглядають у категоріях постпостмодернізму. Так, Л. Мірошниченко зауважує, що в романі «дію перенесено у далекі часи, і не так важливо наскільки далекі, як те, що йдеться про початок відліку історії людства. Першими істотами на землі виявляються жінки, які живуть на березі моря, в ущелині. Вони щасливі, гармонійні, спокійні і ліниві. Їх не бентежить питання продовження роду, бо концепції родини вони не мають і дітей народжують у відповідності до циклів місяця. Їхні діти завжди однієї статі. Жінки не знають тривоги, страждань, не переживають страху, їм не відомі й інші емоції та почуття – приміром, радість чи любов. Так триває до того часу, поки одного разу не народжується дивне дитя, згодом таких більше. Через не притаманний для дівчат зовнішній вигляд таких новонароджених назвуть «монстрами» і віддаватимуть на поталу орлів, адже «вони з вадами». Птахи відноситимуть «монстрів» за гору у долину, аж поки її не заселять багато таких «монстрів». Ще пізніше розпочнеться спілкування молодих дівчат з ущелини з «монстрами». У цьому спілкуванні, згодом у співжитті відбуваються зміни, але сталою і через століття залишається задана колись відмінність. Такий початок історії не лестить чоловікам, але ж й іронічно перегукується зі старозавітним тлумаченням походження жінки – з Адамового ребра. Та якими б не були витoki обох, аксіоматичним для Лессінг залишається думка про відмінність походження. Вона з самого початку не вибудовує ієрархій, а психологію складних стосунків чоловіків і жінок робить основним предметом свого інтересу» (Мірошниченко, 2013: 124).

Те, що твір побачив світ 2007 року, дає підстави зарахувати його до постпостмодерністської парадигми відповідно до британського компендіуму сучасного роману (The Routledge Companion, 2018).

Відмінність між двома онтологічними статусами – *бути жінкою* й *бути чоловіком* – у романі експліковано уже в паратекстуальному елементі, яким є епіграф «Man Does, Woman Is». Відмінність репрезентовано за допомогою граматичних форм двох англійських дієслів «to do» і «to be», тобто *робити* (проте в англійській мові семантика дієслова «to do» не вичерпується цим значенням, а синтаксична роль є значно ширшою, оскільки дієслово виконую модальну роль) й *бути*. Жінку схарактеризовано за допомогою дієслова в третій особі однини, чим надано статус онтологічного явища, яке існує й самим існуванням визначає цінність. Натомість за чоловіком закріплено роль діяльнісного суб'єкта, цінність життєвого шляху його детермінована здатністю щось робити, змінюючи простір навколо себе. Л. Мірошниченко докладно проаналізувала роль епіграфу, надавши основні й другорядні інтерпретаційні вектори, що розкривають його значення в романі. «Перший епіграф має щонайменше три функції. По-перше, він звертається до студій чоловічої та жіночої природи, маркуючи чоловічу як дієву, а жіночу як незмінну, консервативну і таким чином суголосить “сталості” жінок, про що йшлося у передмові. По-друге, він потверджує декларований у передмові намір зробити саме стосунки чоловіка та жінки основним предметом романного інтересу. Вибір кандидатури Грейвса – не просто тонкого лірика, а й захопленого дослідника

поведінки чоловіка і жінки, переконливий. Грейвс з-поміж усіх варіацій стосунків чоловіка і жінки вибрав ту, яка стверджує радше їхню складність – це і помилки і перемоги, і щастя, й смуток» (Мірошниченко, 2012: 272). Дослідниця додає: «Епіграф має засвідчити, що саме таку естафету чоловічо-жіночого діалогу перехоплює Лессінг і продовжує студії діалогу двох статей, актуалізуючи жанровий потенціал роману, який якраз дозволяє вибудувати складні конфліктні перехрестя як юних закоханих, так і відповідальних батьків і у їхній буденній повсякденності, і на великій часовій дистанції. Нагадаємо, що для Грейвса чоловік і жінка – це і першоджерела буденних явищ життя, і носії величких духовних насолод. Третя функція епіграфу визначає ставлення Лессінг до англійської літературної традиції. Залучення Грейвсового поетичного доробку до побудови власної авторської моделі, інкорпорування його чи не найвідоміших рядків у тексті епіграфу, переконує, що Лессінг з повагою ставиться до літературних набутоків своїх співвітчизників і готова їх наслідувати і, можливо, навіть більше, ніж прислухатися до наукових гіпотез щодо створення світу чи актуальних суспільних ідеологем сьогодення. І, нарешті, те, що ім'я Грейвса з'являється на порозі роману, щойно після декларації про наміри у передмові, є своєрідною авторською тактикою з метою убезпечити себе від догматизму, насамперед феміністичного. Несприйняття, дистанціювання від догми – позиція скептика» (Мірошниченко, 2012: 273).

Інші роботи Л. Мірошниченко, зокрема про репрезентацію традицій скептицизму в романі Д. Лессінг, утверджують властиву сучасному британському роману позицію, у якій один із суб'єктів (або ж одна з концепцій) не вивисується за рахунок руйнування іншого, показу слабких сторін тощо. «Метою скептика є не зіткнення різних систем, підходів, що їх уособлюють Софі та Метті, а радше різні системи, підходи завдяки практиці діалогу прояснюють одне одного. Сутнісною є не ситуація кінчного вибору (хто з протагоністів має переконливішу точку зору), а власне процес пошуку» (Мірошниченко, 2013: 125). Постпостмодерністський роман постає полем інтелектуальних дискусій, у яких презентовано одиночно різні, часом полярні явища або ж концепції, які не протистоять одна одній. Зауважу, що зарубіжні дослідники зіставляють як письмо авторки, так і її світоглядні позиції з традиціями англійського модернізму (Scott, 1997), зокрема ж із творчістю В. Вулф. Інші дослідники звертають увагу на постмодерністські риси, притаманні стилістиці романів авторки: ідеться про короткі речення та ін. Проте позиція, яку висловила Д. Лессінг після публікації «Ущелини», засвідчує відхід від дискурсів, які мають на меті утвердити лише одну позицію. «Коли 2007 року роман «Ущелина» вийшов друком, Лессінг уже впродовж сорока років була у лавах феміністок. Та несподівано для критиків та читачів спершу у тексті роману, згодом у публічних коментарях до нього Лессінг промовисто відсторонюється від усіх вироблених феміністських та антифеміністських концепцій, і це викликає обурення апологетів та симпатиків. Коментуючи вихід роману, вона зауважила: «Я не хотіла б жити у суцільно жіночому світі» <...>. Через два місяці після цього Елізабет Беар («Вашингтон Пост») іронічно прокоментує перерозподіл якостей

між двома статтями у романі: назве жіночі образи – «вікторіанськими карикатурами», а чесноти, пов'язані з чоловічими образами, чи не безумовними <...>. Очевидне спрощене тлумачення проблеми чоловік-жінка одними критиками перегукується з таким же наполегливим бажанням інших будь-що вписати письменницю у лави феміністок. Сама ж Лессінг переконувала, що для її професії важливо не зважати на те, що думають інші, принагідно нагадуючи, що спочатку її роман «Золотий зошит», який став класикою, критики таврували як «жахливий» (Мірошніченко, 2013: 123-124). Феміністичний дискурс є спробою деконструкції патріархального світу, маскулінних традицій, які розглядають жінку як додаток до чоловічого світу, об'єкт, який може викликати захоплення, але який не має статусу суб'єктності.

Позиція Д. Лессінг суголосна філософським традиціям скептицизму, основне завдання якого наблизитися до розуміння *істини*. Скептики прагнуть зрозуміти сутність явищ і відкидають звужені, стереотипні, спрощені пояснення, які відводять від розуміння сутності речей. З огляду на це пропонується інтерпретація метамодерністського світобачення в романі (як загалом частина уже постпостмодерного способу показу світу) розвиває підхід, який запропонувала Л. Мірошніченко, відштовхуючись від праць зарубіжних дослідників творчості Д. Лессінг. «Перший із двох епіграфів відсилає до творчості англійського поета, науковця, перекладача, письменника і фахівця з античності Роберта Грейвса. Текст епіграфу відтворює назву його збірки поезій 1964 року “Чоловік діє, а жінка живе” (“Man Does, Woman is”). Про це, зрештою, читач може знати, а може і не знати, адже такий конкретизатор, як посилання на джерело, в епіграфі відсутній. У збірці, за словами самого Грейвса, йдеться про “мінливість поетичного кохання”. Свою назву вона запозичила в одного з представлених у ній поетичних творів» (Мірошніченко, 2012: 272).

Письменниця зображує дійсність, окреслюючи вихідні позиції в розвитку цивілізації. Вона конструює реальність у режимі альтернативної історії (Whilson, 2013), що загалом характерне для британської, американської, канадської прози кін. ХХ – поч. ХХІ ст. (роботи Н. Висоцької, Н. Овчаренко та ін.), утверджуючи традиції інтелектуального роману Великої Британії. Жінка у творі зображена такою, якою її, на думку авторки, створено внаслідок природної еволюції. Це саме стосується й чоловіка. Протиставлення цих відмінностей і позицій, прагнення побудувати картину світу без урахування іманентних відмінностей щодо ролі жінки й чоловіка, на думку письменниці, викривляє сутність явищ і є результатом впливу ідеології. Феміністичне прагнення деконструювати світ має як позитивні, так і негативні форми. Жінка в архаїчному світі «Ущелини» не може виконувати тих функцій, які властиві чоловікові, і це видається нормальним, закономірним, природним із точки зору тих цінностей і логіки, яка визначає художній світ роману.

«Ущелина» Доріс Лессінг репрезентує проблематику, яка в своїй суті є *метамодерністським* і загалом *постпостмодерністським* баченням світу й самої постановки питання про природу людських суджень, способи бачення світу, механізми самоідентифікації та ін. Метамодернізм, який трактують як

один із напрямів у постпостмодернізмі, експлікує здатність суб'єкта художнього світу зводити воєдино те, що раніше (в постмодернізмі та модернізмі) перебувало в розведеному вигляді, часом навіть в антагоністичних зв'язках. Постпостмодернізм, як було показано раніше, прагне виробити постромантичне й постпросвітницьке бачення дійсності: ідеться про одночасне апелювання як до трансцендентального (метафізичного), так і фізичного (що може бути перевірене за допомогою емпіричних методів, що підпорядковане законам і закономірностям). Вже було наголошено на тому, що, зокрема, в британських романах, написаних після 2000-го року, значну роль відіграють філософські погляди, які відсилають до німецького романтизму й праць І. Канта. С. Влакос і Дж. Годгсон наголошують на моментах, пов'язаних із переосмисленням у сучасних британських романах концепції «речі-в-собі». Дослідниці аналізують есе та маніфести Д. Шілдса «Reality Hunger», Б. Бравна «Things Theory» та ін., де, на думку науковиць, розкрито епістемологічну специфіку постпостмодернізму (The Routledge Companion, 2018: 58, 100, 205).

Роман «Ущелина» пропонує інакший, порівняно з «традиційним» (зокрема, маскуліно-зорієнтованим) і «феміністичним», погляд на розподіл соціальних ролей між жінкою та чоловіком, причому цей розподіл репрезентовано на архаїчному етапі формування спільноти й появи в ній статевої (й гендерної) диференціації. Дослідники звертали увагу на те, що роман «Ущелина» Д. Лессінг здобув критику з боку різних літературних спільнот, зокрема й феміністичних, які в своїй рецепції роману реактуалізувала неприйняття окремих позицій письменниці, пов'язаних із дистанціюванням від феміністських позицій.

Феміністичні позиції, які експлікує в романі Д. Лессінг, доцільно розглянути як приклад загалом метамодерністського бачення світу з властивою йому категорією метаксису, що передбачає актуалізовано в «Маніфесті метамодернізму» Т. Вермюлена й Р. Ван ден Аккера ідею «обидва-ніхто», що постулює уявлення про новий тип суб'єкта культури й, зокрема, суб'єкта нарації. Хоча «Маніфест» нідерландських теоретиків стосується передовсім об'єктів візуальної культури, проте філософські позиції, висловлені дослідниками, оприявнюють новий спосіб мислення в метамодернізмі. Д. Лессінг в епіграфі до роману, який є важливим, за словами Л. Мірошниченко, компонентом паратекстуального виміру твору, висловлює позицію, яка репрезентує погляд на світ у режимі «обидва-ніхто». Л. Мірошниченко докладно проаналізувала епіграфи до роману «Ущелина» в інтертекстуальному аспекті, проте, на мою думку, доцільно також розглянути його і в парадигмі метамодерністських настанов.

Роман «Ущелина» ставить під сумнів стереотипізацію феміністичних питань. Репрезентація в романі жіночої спільноти хоча й має форми, які не підлягають традиціям маскулінової інтерпретації, проте психологічна сутність цього образу розкривається в діалогічній єдності й полеміці з чоловічим світом, який у романі представлено як спільноту, що має свої цінності й іманентний спосіб репрезентації в світі. Обидві спільноти наділені самобутніми рисами. Жіноча спільнота показана як така, що на перший погляд не потребує чоловіків.

Чоловіча спільнота з'являється історично пізніше. Проте ті стратегії й філософські інтенції, що стосуються зображення жіночого світу, не спрямовані ані на ідеалізацію жінки й зображенню її в парадигмі феміністичних підходів, ані на їх проектування в системі чоловічих цінностей та в парадигмі сенсів, репрезентованих у маскулінному баченні світу. Логіка розгортання нарративу в романі спрямована на розкриття жінки в амбівалентному світлі, як амбівалентне явище, яке не замкнене соціально-гендерними інтерпретаціями, не обмежується суто феміністичним потрактуванням. Ідеться про зображення онтологічного образу жінки як сутності, як частини природи, яка потребує людини й для власного розвитку. Подібне зображення експлікує філософську традицію шеллінгіанства, у якому природа, проходячи розвиток, на кожному етапі спіралеподібної еволюції *потенціює* себе, удосконалюючи та репрезентуючи через складніші образи.

У романі жіноча спільнота постає частиною природного світу, з якого вона вийшла і в лоні якого перебуває. Назва роману, на чому наголошує Л. Мірошніченко, може вказувати не лише на географічний об'єкт (ущелину), а бути семіотичним маркером мешканців ущелини, які є її «громадянами». «Оксфордський словник англійської мови дає таке тлумачення слова “cleft”: “a fissure or split, especially in rock or the ground; a vertical indentation in the middle of a person’s forehead or chin; a deep division between two parts of the body” <...>. У російському перекладі роман перекладено як “Расщелина”, українською – “Ущелина”, тобто зафіксовані у словнику значення збережено при перекладі. Суто авторським, незафіксованим у словникові, є інше, похідне значення, про нього ми дізнаємося з основного тексту: Cleft – це істота або істоти (тоді Clefts), що живуть в ущелині. При перекладі це значення, закладене у заголовок, втрачається. Таким чином, оригінальний англійський заголовок сугестує власне жіночу ідею» (Мірошніченко, 2012: 274). Образ ущелини в романі проєктовано на міфологічний образ *Дому*, який водночас є архетипним. Ідеться також і про зв'язок у зображеному Домі з вищим світом, з простором *трансцендентальним*, зі світом богів, а отже, реальність ущелини репрезентує архаїчні форми міфологічного мислення як вертикально, так і горизонтально (в системі соціальних зв'язків).

Метамодерністський підхід у зображенні дійсності передбачає відмову від її стереотипізації й поширення поглядів на архаїчний світ спершу жіноцтва, а згодом і чоловіцтва, в категоріях феміністичної парадигми, яка має усталені політичні й соціокультурні інтерпретаційні ектори. Д. Лессінг відмовляється від кліше й стереотипів, пропонуючи такий спосіб бачення жінки й чоловіка, який доцільно схарактеризувати як постфеміністичний, оскільки ідеї фемінізму покликані бінаризувати дійсність, афірмуючи певні позиції, які перебувають в антагоністичних стосунках із позиціями чоловічого світу. Така стратегія видається Д. Лессінг обмеженою, зокрема ж щодо проблематики роману «Ущелина».

Твір репрезентує образи архаїчного міфологічного світу, у якому бінаризація на добро і зло, світло й темряву є іманентною ознакою. Водночас

ідеться про принципово новий спосіб конструювання жіночої спільноти, яка не існує в архаїчно-міфологічній парадигмі. Передусім деконструйовано уявлення про жіночу спільноту як об'єкт, що притаманне міфологічному мисленню й зображенню жінки в архаїчних текстах «Іліади» та «Одіссеї». Б. Шалагінов звертає увагу на естетизацію зображення жінки тільки на етапі «Персея» (Шалагінов, 2004: 24) в період грецької античності, проте такий підхід так само мінімізує роль жінки, зводячи її до образу трофея, за який змагаються чоловіки і в герці за який відкривають і розвивають у собі найкращі риси. Д. Лессінг відмовляється від такого зображення, проектуючи міфологічному реальність у парадигмі матріархатного світу. Саме матріархат, як показано в романі, постав вищим щаблем еволюції природи в шеллінгіанському розумінні, який дав можливість створити нову якість «природного світу». Жінки не прагнуть відокремитися від природи, в романі їм властиве органічне перебування в її лоні. Сам топос «ущелини» позначає іманентні кордони, вихід за які небажаний. Із ущелини складно вибратися, оскільки цей шлях пов'язаний із небезпеками. Чоловіки полишають ущелину, натомість жінки в романі зображені в образі «служниць» матріархатного культу й світу Прабогині. З огляду на це і в контексті розвитку британської теоретичної думки ХХІ ст. окреслю пропонуваній погляд на зображення світу як «антропоценний» (The Routledge Companion, 2018: 225). Ідеться про закріплення за природою онтологічного статусу, який не передбачає розгляд природи в категоріях доцільності стосовно людини. Зазначена тенденція властива й зображенню жіноцтва в романі: жінка не розглядається в стосунку до чоловіка, який еволюційно є пізнішим «утворенням».

Висновки. Дослідження елементів паратекстуальності в романі «Ущелина» Д. Лессінг і аналіз комплексу ідей, експлікованих у романі в аспекті репрезентації *фемінного* та *маскулінного*, показує, що письменниця прагне уникати стереотипності та спрощення під час розгляду стосунків між спільнотами чоловіків і жінок в архаїчному суспільстві. Зображені в романі антропологічні моделі здобувають автентичність саме через вияв інакшості й відмінних рис, які мають бути враховані під час осмислення соціальних ролей і функцій жінки й чоловіка в суспільстві. На думку письменниці, такий розподіл є базовим, закономірним, природним, а отже, він не може бути об'єктом феміністичної критики, яка призводить до спрощень аналізованої проблеми. Письменниця уже самим способом конструювання художнього простору відмежовується від традиційних феміністичних підходів, виявляючи тип метамодерністського художнього осмислення проблеми, що передбачає зіставлення в одній площині художнього світу полярних, протилежних явищ, які мають екзистенційні відмінності. Жодне з явищ не претендує на вивищення й домінуючу позицію.

Письменниця послуговується традицією скептицизму задля уникнення стереотипів і відмови від кліше під час сприйняття проблематики жіночо-чоловічих стосунків у суспільстві. Образ жінки, як і образ чоловіка, в романі має набір антропологічних, психологічних, архетипних відмінностей (у сприйнятті

світу та власної позиції в ньому), а отже, протиставлення цих позицій або ж намагання зрівняти їх не є перспективним.

Роман «Ущелина» Д. Лессінг з огляду на репрезентовану в ньому проблематику та спосіб художньої репрезентації мотивів доцільно характеризувати як приклад інтелектуального постпостмодерністського роману Великої Британії. У творі експліковано ідею про наявність сенсу в розподілі спільноти на жінок і чоловіків, які еволюційно з'являються пізніше й спершу були сприйняті вороже з огляду на свою інакшість. Інакшість є важливим елементом саморозуміння, а тому не має поставати джерелом конфліктності. Жінки усвідомлюють власну самотність у комунікації з *Іншим* (чоловічою спільнотою, хлопчиками, які починають народжуватися). Д. Лессінг послуговується моделями альтернативної історії, показуючи небезпечність стереотипного спрощення проблем, які осмислені в лоні феміністичних підходів. Епіграф слугує матеріалом, який визначає вектор репрезентації стосунків між чоловіком і жінкою в романі, наголошуючи на онтологічному статусі кожного з них і визначаючи відмінності між двома спільнотами як онтологічні й сенсубуттєві.

Список літератури

- Миколайчик М. В. *Особливості психологізму в романах Доріс Лессінг*: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.04 — література зарубіжних країн. Сімферополь, 2014. 195 с.
- Мірошніченко Л. Я. Паратекстуальні елементи та їхнє значення у романі Доріс Лессінг «Ущелина». *Вісник Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка. Серія: Іноземна філологія*. Вип. 124. 2012. С. 269-277.
- Мірошніченко Л. Я. Скептицизм Сократа і сучасний англійський роман. *Від бароко до постмодернізму*. 2013. Випуск XVII, том 2. С. 119-126.
- Шалагінов Б. Б. *Зарубіжна література: Від античності до початку XIX ст.: історико-естетичний нарис*. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2004. 360 с.
- Lessing D. *The Cleft*. Harper Perennial. L., 2008. – 260 с.
- Scott L. Similarities Between Virginia Woolf and Doris Lessing. *Deep South*. 1997. Vol. 3. No. 2. Режим доступу: <http://www.otago.ac.nz/deepsouth/vol3no2/scott.html>.
- Whilson S. R. Storytelling in Lessing's Mara and Dann and Other. *Women's Utopian and Dystopian Fiction*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2013. P. 23-30.
- The Routledge Companion to Twenty-First Century Literary Fiction; edited by D. O'Gorman and R. Eaglestone. London – New York: Routledge, 2018. 474 p.
- Vermeulen T., Van Den Akker R. Notes on Metamodernism. *Journal of Aesthetics and Culture*. 2010. 2.0. P. 1-14.

References

- Mykolaichyk, M. V. (2014) *Osoblyvosti psykhologizmu v romanakh Doris Lessing* [Features of psychology in Doris Lessing's novels]. [PhD Thesis]. Simferopol. 195 p. [in Ukrainian]
- Miroshnychenko, L. Ya. (2012) Paratekst i yoho funktsii u romani Doris Lessing "Ushchelyna" [Paratect and its functions in Doris Lessing's novel "Cleft"]. *Inozemna filolohiia* [Philological Science], no.124. P. 269-277 [in Ukrainian].
- Miroshnychenko, L. (2013). *Skeptytsyzm Sokrata i suchasnyi anhliiskyi roman* [Skepticism of Socrates and the contemporary English novel]. *Vid baroko do postmodernizmu* [From Baroque to Postmodernism]. Vypusk XVII, tom 2. P. 119-126.

Lessing, D. (2008). *The Cleft*. Harper Perennial. L., 2008.

Scott, L. (1997) Similarities Between Virginia Woolf and Doris Lessing [Electronic journal]. Deep South. Vol. 3. No. 2. Available at: <http://www.otago.ac.nz/deepsouth/vol3no2/scott.html>

Shalahinov, B. (2004). Zarubizhna literatura: vid antychnosti do pochatku XIX st.: Istoryko-estetychnyi narys [World Literature. From antiquity to the beginning of the nineteenth century: a historical and aesthetic sketch]. Kyiv: Vyd. dim «KM Akademiia». 360 p. [in Ukrainian].

Whilson, S. R. (2013) Storytelling in Lessing's *Mara and Dann* and Other Texts. *Women's Utopian and Dystopian Fiction*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing. P. 23-30.

The Routledge Companion to Twenty-First Century Literary Fiction (2018); edited by D. O'Gorman and R. Eaglestone. London – New York: Routledge. 474 p.

Vermeulen T., Van Den Akker R. (2010). Notes on Metamodernism. *Journal of Aesthetics and Culture*. 2.0. P. 1-14.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2020 р.